

STVARALAŠTVO U SPONTANOJ KULTURI DJECE I MLADIH

Mirjana Duran

Filozofski fakultet, Učiteljski fakultet
Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku
Lorenza Jägera 9, 31000 Osijek
mirjana.duran@os.t-com.hr

Sažetak

U *tradiciji spontane kulture djece i mladih* postoje različiti žanrovi kolektivnog stvaralaštva koji se tijekom srednjeg djetinjstva i rane adolescencije stvaraju, dopunjuju, prakticiraju i prenose s generacije na generaciju: igre, šale, priče, pjesme, leksikoni, spomenari, zakoni mladih, tajni jezici, gatalice, magija, potajni erotski folklor, stihovi izazivanja, dnevnici, djevojačke rukopisne bilježnice itd. Ovi oblici stvaralaštva zadovoljavaju neke razvojne potrebe, a održavaju se u mnogim generacijama prema principima koji vrijede za tvorevine narodne kulture (anonimnost, različite varijante, inovacija, reinterpretacija, transformacija itd.). O *žilavosti* ovih subkulturnih tvorevina svjedoči ne samo trajnost već i prilagođavanje duhu vremena. Tvorevine *supkulture* djece i mladih zahtijevaju interdisciplinarni pristup, a svakako i interes razvojnih psihologa. Kao širi teorijski okvir razvojne psihologije, za njihovo razmatranje, koristi se teorija Lava S. Vigotskog. U ovom radu, na osnovi više vlastitih istraživanja, razmatraju se neke tvorevine iz *tradicije spontane kulture djece i mladih*, a posebno *praznovjerice za razonodu*, te dovode u relaciju sa sličnim pojavama izvan Hrvatske.

Ključne riječi: spontana kultura, stvaralaštvo, supkulturne tvorevine

U *tradiciji spontane kulture djece i mladih* postoje različiti žanrovi kolektivnog stvaralaštva koji se tijekom srednjeg djetinjstva i rane adolescencije stvaraju, dopunjuju, prakticiraju i prenose s generacije na generaciju (igre, šale, priče, pjesme, leksikoni, spomenari, zakoni mladih, tajni jezici, gatalice, magija, potajni erotski folklor, stihovi izazivanja, dnevnici, djevojačke rukopisne bilježnice itd.). Ovi oblici stvaralaštva zadovoljavaju neke razvojne potrebe, a održavaju se u mnogim generacijama prema principima koji vrijede za tvorevine narodne kulture (anonimnost, različite varijante, inovacija, reinterpretacija, transformacija itd.). O *žilavosti* ovih supkulturnih tvorevina svjedoči ne samo trajnost već i prilagođavanje duhu vremena. Tako se spomenarski stihovi sele u SMS poruke, a šarene rukopisne bilježnice na blogove i facebook profile adolescenata.

Širi teorijski okvir razvojne psihologije koji koristim za razmatranje stvaralaštva, kulture i supkulture teorija je Lava S. Vigotskog, autora čije su ideje mnogo godina nakon njegove smrti postale avangarda u razvojnoj psihologiji.

Čovjek, ističe Vigotsky (1996a), ima sposobnost stjecanja i korištenja, odnosno stvaranja znakova i znakovnih sustava te sposobnost stjecanja ili stvaranja semiotičkih¹ realnosti. Sposobnost stvaranja simbola (znakova) i ovladavanja njima dovela je do nastanka kulture, a upotreba simbola čini mogućim njezin opstanak. Postojanje kulture svjedoči o alomorfnom razvoju, razvoju izvan jedinice. Naime, osim instrumenata koji služe za upravljanje objektima čovječanstvo je stvorilo i tekovine koje su usmjerene prema samom čovjeku (kao što su jezik, pisani jezik, sustav znanstvenih pojmova, tehnike mišljenja i rješavanja problema itd.), a koje postaju oruđa intelektualne prilagodbe. Kultura se, dakle, kroz materijalne i duhovne proizvode eksternalizira i prenosi s koljena na koljeno. Tijekom razvoja pojedinac postupno internalizira te oblike kulturalne prilagodbe, što znači da je za razumijevanje individualnog psihičkog razvoja važna uloga kulture i kulturnih tvorevina. "Ako se ima u vidu mnoštvo i raznovrsnost kulturnih oruđa i tekovina koje je netko mogao, ili nije mogao usvojiti u različitim kulturama ili različitim povijesnim epohama, mogu se lako konceptualizirati međukulturalne i povijesne razlike u spoznajnom razvoju grupa i individua." (Ivić, 1989)

Pišući *Psihologiju umjetnosti* Vigotsky (1975), između ostaloga, umjetnost razumijeva i kao kulturno-potporni sustav emocionalnom životu i emocionalnom razvoju. Emocije se eksternaliziraju u proizvodima umjetnosti, a proces internalizacije očituje se u kultiviranju emocionalnog razvoja pojedinca u susretu s umjetnošću. *Nad izmišljenim gorko ću zaplakat* – citira Vigotsky Goethea (1996b). I zaista, različite generacije odrastaju uz istu literaturu koja kao socijalno oruđe obogaćuje njihov emocionalni razvoj i emocionalni život.

Za cjelovito razumijevanje ideje Vigotskoga o psihologiji stvaralačkih sposobnosti čovjeka, a posebno o prirodi stvaralačkih sposobnosti kod djece, potrebno je, smatra Ivić (2005), uzeti u obzir tri teksta Vigotskoga: *Psihologija umjetnosti* (1975), *Dječja mašta i stvaralaštvo* (2005) i poglavlje *Mašta i stvaralaštvo predadolescenta* iz Sabranih djela (1996b).

Vigotsky kaže da je simbolička igra najranija manifestacija stvaralačkih sposobnosti kod djeteta, te da svi kasniji, razvojno zreliji, oblici stvaralaštva proizlaze iz simboličke igre. "Mašta u doba puberteta ima, s razvojnog aspekta, ulogu nasljednika dječje igre. Prema točnom tvrđenju jednog od psihologa, dijete savršeno razlikuje, i pored zanesenosti igrom, svijet koji je stvorilo u igri od onog realnog, i rado traži oslonac za zamišljene objekte i odnose u opipljivim, konkretnim predmetima iz realnog života. Dijete koje ulazi u pubertet prestaje se igrati. Ono igru zamjenjuje maštanjem. Kada se dijete prestaje igrati, ono se, ustvari, ne odriče ničeg drugog

1 Simboličko i semiotičko koristimo kao sinonime.

do traženja oslonca u realnim predmetima. Umjesto da se igra, ono sada fantazira. Gradi kule u zraku, čini ono što nazivamo dnevnim snovima” (Vigotsky, 1996b).

Sposobnost upotrebe jedne stvari za predočavanje nečega drugog, tj. upotreba simbola za nešto drugo, prvi je pokazatelj simboličke funkcije. Prvi oblici semiotičkog ponašanja u ontogenezi čovjeka pojavljuju se u drugoj godini života. Gotovo se istovremeno pojavljuje i simbolička igra u kojoj se koriste ovi oblici semiotičkog ponašanja. Štapovi se pretvaraju u konje, hrpe pijeska u kolače, pokretima tijela može se predočiti (označiti) čak i letenje. Stvara se ono čega nema i čega nije bilo u prošlosti. Simbolička igra je vodeća djelatnost u predškolskom razdoblju, a prati je svijest o imaginarnosti tobožnjeg ponašanja. Kada dijete počinje prerastati simboličku igru, ono prestaje s vanjskim, vidljivim odigravanjem i radije će *odmaštati* ono što bi predškolac odigrao. Simbolička igra ima brojne produžetke u razvoju. Ona se razlaže u svim aktivnostima i procesima u kojima se aktiviraju srodne funkcije kao u simboličkoj igri (Duran, 2001).

Mašta se, smatra Vigotsky, u doba puberteta povezuje s emocionalnim i intelektualnim životom, ona je podjednako potrebna i u poeziji i u geometriji. Povezujući se s emocionalnim životom, ona opslužuje potrebe i čuvstva koja preplavljaju predadolescente (*usmjeravanje emocionalnog života i ovladavanje njime*), a to se očituje u pisanju pjesama, intimnih dnevnika, u *umjetnosti za sebe*. “To su poeme i romani koje dijete piše, koje stvara u svojoj glavi, drame i tragedije koje igra, elegije i sonete koje piše” (Vigotsky, 1996b). Navedenome bismo mogli dodati i spomenare, leksikone, praznovjerice, pjesmarice, igre s pravilima, djevojačke rukopisne priče, grafite, u novije vrijeme SMS-ove i blogove, te različite druge oblike očitovanja stvaralačkih sposobnosti koji prerastaju u *folklor dječjeg naroda* (*childlore* – kako to kažu Opie i Opie [1977]). Povezujući se s pojmovnim mišljenjem (intelektualnim životom), mašta se, kaže Vigotsky, razvija i u smjeru *objektivnog stvaralaštva*, što se očituje u znanstvenim pronalascima, tehničkim konstrukcijama, umjetničkim djelima. Drugim riječima, simbolička igra kao polifunkcionalna, neizdiferencirana aktivnost, koja ima mogućnost stvaranja nepostojećeg i novog, izvor je različitih oblika stvaralaštva kao i igrovne (divergentne) misaone aktivnosti. Kultura se u toj priči pojavljuje kao “amplifikator, medijum, kulturni potporni sustav individualnog razvoja koji se odvija uvijek i neizbježno u određenom kulturno-povijesnom kontekstu” (Ivić, 2005).

U svakoj kulturi nalazimo i one kulturne tvorevine u kojima su djeca i mladi stvaratelji, posrednici i prenositelji. Logikom stvaranja, održavanja i prenošenja narodne kulture ova supkultura egzistira kao oblik kolektivnog stvaralaštva djece i mladih. U nju je ugrađeno anonimno stvaralaštvo mnogih pojedinaca. Karakterizira je sinkretičnost i cjelovitost, za razliku od diskurzivnosti oficijelne kulture čije su tvorevine fiksirane, dokumentirane. Kako se prenosi s generacije na generacije, usmeno ili pisano po sjećanju, njezine tvorevine su u stalnoj interakciji sa socijalno-kulturnim miljeima različitih prostora i vremena, te za nju vrijedi zakon promjenjivosti. To rezultira postojanjem mnogih varijanta neke tvorevine, nestajanjem,

inovacijama, reinterpetacijama, transformacijama. No, uz stalne promjene postoji i princip održavanja.

Ovim oblicima očitovanja stvaralačkih sposobnosti djece i mladih bave se uglavnom folkloristi, premda i oni nedostatno, pa otuda sintagma *dječji folklor*. Međutim, riječ je o pojavi koja zahtijeva interdisciplinarni, holistički pristup, a svakako i interes razvojnih psihologa.

Folkloristi, kojima uglavnom dugujemo identificiranje proizvoda dječjeg stvaralaštva, zanimali su se najčešće za igre i brojalice, ali su opisali i druge žanrove čija je raznolikost vidljiva iz kratkog pregleda američkih i ruskih izvora.

Početak sustavnog istraživanja američke dječje tradicije obilježen je Newellovom (1963) knjigom *Igre i pjesmice američke djece iz 1883.*, u kojoj su opisane dječje ulične igre. Newell je koristio uglavnom iskaze odraslih kazivača, a smatrao je da se igre i brojalice zadržavaju u ruralnom području. William Henry Babcock (McNeil, 1988) pokazao je 1886. da su dječje igre i folklor cvjetali u velikim gradovima jednako kao i u ruralnim dijelovima, pa se drži jednim od pionira proučavanja urbanog dječjeg folklor. Henry Carrington Bolton 1888. (1969) završava knjigu pod naslovom *Dječje brojalice: njihova starost, porijeklo i široka rasprostranjenost, studija folklor* za koju je prikupio 877 brojalica na 19 jezika (najviše na engleskom i njemačkom). Robert Stewart Culin 1907. (McNeil, 1988) objavio je knjigu *Igre sjevernoameričkih Indijanaca*. Tijekom prve polovine 20. stoljeća nastavilo se s objavljivanjem dječjih igara i pjesama. U drugoj polovini 20. stoljeća proširuje se zanimanje i na druge žanrove, iako zanimanje za igre i dalje postoji.

U predgovoru knjige *Američki dječji folklor* (Bronner, 1988²) McNeil, ističe, između ostalog, sljedeće naslove: Martha Wolfenstein (1954), *Dječji humor: psihološka analiza*; Peter Opie i Iona Opie (1954), *Folklor i jezik školske djece*; Carl Whitters (1974), *Zbirka igara, zagonetki, misterija, trikova, pjesmica za lomljenje jezika, stihova, brojalica, napjeva*; Fredi Feretti (1974), *Velika američka knjiga igara na ulici i blatu*; Mary i Herbert Knapp (1976), *Jedan krompir, dva krompira... tajno obrazovanje američke djece*; John i Carol Langstaff (1973), *Shimmy, shimmy coke-ca pop: zbirka gradskih dječjih uličnih igara i stihova*; Bass Hawes (1972), *Step it down: igre pjesme i priče afro-američkog porijekla*; John Holmes McDowell (1979), *Dječje zagonetke*; Brian Sutton-Smith (1981), *Dječje priče*. Govoreći o američkom dječjem folkloru, S. J. Bronner (1988) bavi se rimama, šalama, parodijskim pjesmama, legendama iz kampova, igrama, pričama i spomenarima.

U drugoj polovini 19. stoljeća pojavljuje se zanimanje za dječje igre i u ruskih autora. Kravcov i Lazutin (1983) govoreći o publikacijama devetnaestoga stoljeća, kažu kako je u Moskvi 1878. godine objavljena knjiga *Dječje igre prvenstveno ruske* (E. A. Pokrovski), a 1898. godine *Zbornik narodnih dječjih pjesama, igara*

2 U ovoj knjizi nalazimo opise spomenarskih rima, šala, igara, parodijskih pjesmica, itd koji neodoljivo podsjećaju na iste pojave u nas

i zagonetki (P. V. Šein). Vsevolodskij-Gerngross (Borisov, 1977) objavio je 1933. godine monografiju: *Igre naroda SSSR-a*.

Ruski autori razlikuju termine *dječji folklor* i *dječja tradicija*. Tako Vinogradov (1925a), razmatrajući dječji folklor, kaže da ga čine tekstovi koji nastaju u dječjim skupinama. Dakle, terminom *dječji folklor* on obuhvaća samo usmeno i samo riječima izraženo kolektivno stvaralaštvo djece.³ Osorina (1983) objašnjava kako se *dječji folklor* pojavljuje kao oblik kolektivnog stvaralaštva djece, a realiziran je i učvršćen u sustavu stabilnih tekstova. Tekstovi se predaju neposredno s generacije na generaciju djece, a imaju važno značenje u reguliranju njihove igrovne i komunikacijske djelatnosti. *Dječju tradiciju* određuje kao širi pojam od *dječjeg folklor*a, pa ona obuhvaća (pored *dječjeg folklor*a) različita iskustva i aktivnosti dječjih skupina, znanje igara i njihovih pravila, vjerovanja, šale, zabave, norme ponašanja itd.

S. Y. Neklyudov (2007), voditelj projekta *Folklor i postfolklor: struktura, tipologija, semiotika*, piše kako je u ruskoj znanosti postojalo razgraničenje između termina *folklor* (verbalni tekstovi) i *etnografija* (materijalna i duhovna kultura kao što su vjerovanja, običaji, navike). Pri tom se, u oba slučaja, imala u vidu prije svega arhaična, seoska i patrijarhalna tradicija. No, takvo je određenje u novije vrijeme narušeno zbog dvaju razloga: s jedne se strane otkrivaju slojevi “neoficijelne”, sinkretične gradske kulture, a s druge su strane metodologijske tekovine u teoriji komunikacije, sociologiji, psihologiji itd. stvorile mogućnost kompleksnog razmatranja raznih *spontanih tradicija* ne samo sa stajališta njihove strukture nego i pragmatike.

Ovdje se pod “spontanim” (radni, ne općepotrebni termin) razumijevaju usmeni, masovni kulturni “tijekovi”, sjedinjeni obilježjima kao što su nesankcioniranost “odozgo”, neelitnost, spontanost te neprofesionalno okružje (u pravilu) nastanka i razvoja. Riječ je o tradiciji suvremenoga grada koja se proučava s aspekata strukture, funkcioniranja i komunikacije.

U bogatom popisu publikacija (vezanih za navedeni projekt) na adresi <http://www.ruthenia.ru/folklore/publications.htm> može se pronaći dosta *on-line* tekstova koji govore o stvaralaštvu djece i mladih u okviru njihove spontane kulture. Posebno bih istaknula tekstove sljedećih autora: S. B. Borisova, M. L. Lyre, O. Vainshtein i M. V. Kalasnikove.

Poslije 1990. novim predmetom istraživanja u Rusiji postaje *urbani školski folklor* i *djevojačka supkultura*. Godine 1998. izlazi opsežna (744 str.) knjiga *Ruski školski folklor: od pikove dame do obiteljskih priča* (Belousov, 1988). Ta antologija školskog folklor a upozna je čitatelja s usmenim i pismenim stvaralaštvom djece i mladih adolescenata. U knjizi je riječ o ljubavnim i sablažnjivim stihovima, igrama, magiji, mitologiji, strašnim pričama, prizivanjima duhova, djevojačkim ruko-

3 Vinogradov piše o *dječjoj satiričnoj lirici* (Vinogradov, 1925 b) te o *dječjem tajnom jeziku* (Vinogradov, 1926).

pisnim pričama, gatanjima, grafitima, parodijskoj poeziji, baladama, spomenarima (albumima) i posebnom rječniku školskog života. Belousov u predgovoru knjizi kaže kako se pismenost ne pojavljuje samo kao oblik čuvanja folklornog materijala. Postoje tekstovi i cijeli žanrovi školskog folklora koji mogu postojati isključivo u pisanom obliku kao što su tekstovi u spomenarima, rebusi, grafiti itd.

Pojam *djevojačka supkultura* prvi put rabi Borisov 1989. u časopisu *Sociološka istraživanja*, a nakon toga slijedi niz istraživanja ovoga i drugih autora o socijalizaciji djevojčica/djevojaka (podrostok⁴ 12-16 godina) u kojima se koriste različite sintagme kao: *djevojačka školska kultura*, *djevojačka kultura*, *djevojačka supkultura*, *kulturna antropologija djevojaštva*.

U doktorskoj disertaciji *Supkultura djevojaštva: Ruska provincija 70-90-ih godina 20. vijeka*⁵, Borisov istražuje kulturno-spolnu socijalizaciju djevojčica i mlađih adolescentica (od 12 do 16 godina). Ovaj autor govori o neerotičnoj komunikacijskoj praksi djevojaka i djevojčica (koja može biti igrovna i neigrovna), o latentno erotski obojenoj praksi, o erotski obojenoj međuspolnoj komunikaciji, o djevojačkoj magijskoj praksi, o verbalnim oblicima djevojačke kulture, o kognitivnim aspektima djevojačke spolne socijalizacije. Ovdje nemamo prostora ni interesa spominjati sve aspekte razmatrane socijalizacije, no zanimljivo je reći kako se u okvirima komunikacijske prakse djevojčica/djevojaka opisuju i tajni jezik, albumi (prema opisu slični našim spomenarima), anketa (prema opisu naši leksikoni), bilježnice za gatanje, dnevnik, rukopisne ljubavne priče, magijska praksa, ritualno učvršćivanje prijateljstva, igre (tipično ženske).

Svi oblici stvaralaštva koji se spominju kod američke i ruske djece poznati su i kod nas. O univerzalnosti folklornih pojava u svjetskim razmjerima, o sličnosti kulturnih očitovanja različitih skupina ljudskih bića u različitom vremenu i prostoru, pisali su mnogi autori. Ovo vrijedi i za tvorevine supkulture djece i mladih. Uočena je zapanjujuća sličnost između igara i brojalica iz vrlo udaljenih zemalja. Još je Newell (1963) objašnjavajući veliku sličnost igara iz različitih područja, upozoravao na difuziju i poligenezu (nezavisan nastanak na nekoliko različitih mjesta). Pitajući se (Duran, 2001) imaju li igre djece u Slavoniji općeljudske ili kulturno specifične osobitosti, usporedila sam tradicionalne igre u Slavoniji s igrama djece Novog Zelanda i Velike Britanije.⁶ Sličnost je golema, što upućuje na zaključak da su igre, uza sve specifičnosti, prvenstveno u službi onoga po čemu smo kao ljudi slični, a ne različiti.

4 ruska riječ podrostok se odnosi na dob od 12 do 16 godina.

5 Autoreferat disertacije na 64 stranice moguće je naći na adresi: <http://www.ruthenia.ru/folklore/borisov8.htm>

6 Usporedba je načinjena na temelju zbirki B. Sutton-Smith (1972). *The Folkgames of Children*. Austin and London: University of Texas Press i I. Opie, P. Opie (1969). *Children's games in street and playground*. Oxford. Oxford Univ. Press

Slijedeći ideju Vygotskoga kako je simbolička igra najranija manifestacija stvaralačkih sposobnosti kod djeteta, te kako svi kasniji razvojno zreliji oblici stvaralaštva proizlaze iz simboličke igre, u knjizi *Simbolička igra i stvaralaštvo* (Duran, Plut, Mitrović, 1988) bavila sam se simboličkom funkcijom i simboličkom igrom.

U knjizi *Dijete i igra* (Duran, 2001) osim o simboličkoj igri riječ je i o igrama s pravilima koje se kao kulturne tvorevine prenose s dječjeg *koljena na koljeno*. Igra je nespecializirana, neizdiferencirana, vrlo složena, nejednoznačna, multifunkcionalna aktivnost. U njoj se angažiraju kognitivne, emocionalne, socijalne, motoričke, senzorne mogućnosti djeteta. Djeca sa zadivljujućom sigurnošću pronalaze upravo one igre koje anticipiraju njihov razvoj. Simbolička igra se kao autonomna dječja djelatnost nakon svog vrhunca koji se postiže u predškolskoj dobi počinje razlagati u svim aktivnostima i procesima u kojima se aktiviraju srodne funkcije kao u simboličkoj igri. Jednim dijelom ona završava u mašti, u dječjoj umjetničkoj produkciji, u igrama s pravilima, u igrovnoj, divergentnoj organizaciji misaone aktivnosti.

U knjizi *Tradicija spontane kulture djece i mladih: Spomenar i dnevnik* (Duran, 2003) riječ je prvenstveno o spomenarima koji su također oblik kolektivnog stvaralaštva djece i mladih, a zatim o dnevniku - intimnom rukopisu. U dobi odrastanja spomenar i dnevnik, kao *umjetnost za sebe*, opslužuju potrebe i čuvstva koja, kao što bi rekao Vygotsky, preplavljuju predadolescenta. Velika je sličnost između spomenara u nas i vrlo sličnih žanrova koje nalazimo na engleskom, njemačkom i ruskom govornom području (Duran, 2004).

Istražujući dalje tvorevine čiji su stvaraoci, posrednici i prenosioci djeca i mladi, nailazim na *praznovjerice za rasonodu* koje, s koljena na koljeno, prenose djevojčice/djevojke, pa o njima želim šire obavijestiti (Duran, 2009). Lutajući između termina igre proricanja i gatalice, odlučila sam se za treći naziv: *Praznovjerice za rasonodu*. Zašto? Riječ je o zbirci igara, igrolikih aktivnosti te oblicima ponašanja u pozadini kojih je predviđanje ili utjecanje na buduće događaje te tumačenje nekih događaja i pojava. Predviđanja, pokušaji utjecanja na događaje, kao i tumačenje uzroka, temelje se na zamišljenim vezama koje nije moguće provjeriti ni prihvatiti na racionalnoj razini, te tako pripadaju kategoriji praznovjerja.

Praznovjerje je vjerovanje ili sistem vjerovanja baziranih na zamišljenim vezama između događaja koje nije moguće provjeriti niti prihvatiti na racionalnoj osnovi (Drever, 1976). Neke definicije praznovjerja, najčešće one koje potječu od etnologa, ističu kako je riječ o prijašnjim vjerovanjima (latinska riječ *superstitio* koja dolazi od riječi *superstes* što znači *preostao*) ili "narodnim vjerovanjima" (Hiller, 1989). U *Psihologijskom rječniku* nalazimo definiciju *praznovjerja* koja potječe od Petza (1992): "Praznovjerja – Vrsta stavova i uvjerenja, koja spadaju u predrasude, a koje se sastoje od: 1. tendencije da se nekim događajima pripisuju natprirodni uzroci; 2. da se nekim svakodnevnim situacijama pripisuju "sudbonosna" značenja. Primjeri: Pripisivanje grmljavine "bijesu bogova"; "broj 13 donosi nesreću"; "ako mačka pretrči preko puta, to je loš znak" itd."

Kao uzrok praznovjerju navode se slučajna instrumentalna potkrepljenja (Petz, 2001), a osjetljivost na ovakva potkrepljenja povećava se s anksioznošću (Jahoda, 1974). Neizvjesnost je često povezana s anksioznošću (Beck, 2003). Praznovjerje se razmatra i kao način primitivnog mišljenja (Frazer, 1937). Neki autori navode kako ženska socijalizacija (Kon, 1988) rezultira percipiranjem događaja kao vanjskih, tj. vjerovanjem da su događaji uzrokovani čimbenicima koji su izvan naše kontrole poput sreće, sudbine ili postupaka drugih ljudi.

Sustav praznovjerja, osim praznovjerja kao vjerovanja, obuhvaća i ponašanja, prakticiranja praznovjernih aktivnosti. Čitaju se horoskopi, čita se budućnost iz taloga kave, kuca se u drvo, hvata se za dugme kad naiđe dimnjačar, kidaju se latice cvijeta kako bi se saznalo voli li te odabranik. Istraživanja ovog fenomena kod djece i mladih usmjerena su uglavnom na povezanost praznovjerja (kao vjerovanja) i prakticiranja praznovjernih aktivnosti. Pri tome nije sustavno istražena lepeza prakticiranja praznovjernih aktivnosti kod mladih koja je iznimno raznolika, što pokazuje navedena zbirka takvih, vrlo složenih, aktivnosti.

Prema rezultatima ispitivanja Lugomerove (1983), koje je provedeno na uzorku ispitanika 10-14 godina, nije utvrđena povezanost između praznovjerja kao vjerovanja i prakticiranja. Ispitivanje odnosa između praznovjerja kao vjerovanja te prakticiranja i samoprocjene praznovjerja (Matešić, Raboteg-Šarić, Opačić i Zajc, 1989) na uzorku adolescenata (završni razredi srednjih škola) pokazalo je da su neke aktivnosti prakticiranja praznovjerja povezane s praznovjernim vjerovanjima, a neke ne. (Gatanje iz taloga kave ne korelira značajno s procjenom praznovjerja, a čitanje horoskopa i posjećivanje spiritualističkih seansi, primjerice, korelira.) Autori kažu da aktivnosti zajedno s vjerovanjima možemo smatrati sastavnim dijelom kompleksnog praznovjernog ponašanja, a one aktivnosti koje ne koreliraju s vjerovanjima možemo kao i Lugomer (1983) smatrati oblikom igre. *Izvođenje neke aktivnosti*, kaže autorica Lugomer, *bez obzira na stupanj vjerovanja u njezinu efikasnost moglo bi ići u prilog hipotezi da prakticiranje praznovjernih aktivnosti predstavlja oblik igre. (...) Sama socijalna interakcija pri izvođenju tih aktivnosti, i to obično u atmosferi razbibrige djeluje potkrepljujuće na održavanje tih ponašanja* (str. 111). Bulat (2005) u svom diplomskom radu praznovjerice naziva *praznovjerice za razonodu*, a meni se čini da ta sintagma dobro pokriva zbirku o kojoj je riječ.

Praznovjerice iz zbirke prikupljene su tijekom istraživanja različitih žanrova koji postoje u spontanoj kulturi djece i mladih.⁷ Trideset i dva instruirana ispitivača intervjuirala su 271 ispitanicu⁸, između ostaloga i o prakticiranju proricanja, predviđanja, gatanja u vrijeme njihova odrastanja. U ispitivanju je prikupljena bogata

7 Projekt *Tradicija spontane kulture djece i mladih* (245004) Ministarstva znanosti i tehnologije Republike Hrvatske.

8 Pilot ispitivanje pokazalo je da ovu aktivnost prakticiraju uglavnom djevojčice/djevojke

građa rukopisnih materijala. Ispitanice prema godini rođenja pripadaju u četiri skupine: rođene od 1950. do 1960; od 1961. do 1970; od 1971. do 1980; od 1981. do 1990. Djetinjstvo i mladost provele su u 14 gradova Slavonije⁹ ili u selima u blizini tih gradova. Praznovjerice su bile dio njihova odrastanja jer je barem u nekoj sudjelovalo njih 93%.

Pitanja na koja se traže odgovori u zbirci praznovjerica rijetko su, vrlo rijetko, povezana sa školom i školskim postignućem. Najčešće je riječ o budućnosti i ljubavi o kojoj škola ništa ne govori, iako je ona u to vrijeme *najvažnija na svijetu*.

Voli li me?, Ako me voli, koliko je to posto?, Što on misli o meni?, Zna li da ja njega volim?, Trebam li ja prva pružiti ruku pomirenja?, Imam li suparnicu?, S kim ću *profurati*?, Što se njemu sviđa kod mene?, Za koga ću se udati?, S koliko godina ću se udati?, Na koju stranu svijeta?, Gdje i kako ću živjeti?, Tko komu odgovara?, Hoće li mi se ispuniti želja? itd. - Sve su to pitanja na koja se najčešće traži odgovor, čak i prije prvog zaljublivanja.

U praznovjerju odraslih obično se razlikuju takozvana *jaka* i *slaba* praznovjerja. Pritom se ne misli na intenzitet vjerovanja, već na razrađenost i složenost veza na temelju kojih se zaključuje. *Jaka* praznovjerja često imaju dodatak *-logija* (Lugomer, 1980) kao astrologija, grafologija, frenologija, i za njih je potrebno biti *znalac*. U *slabim* se praznovjerjima najčešće navodi uzročno-posljedična veza između događaja i posljedice: *Pronaći djetelinu s četiri lista donosi sreću; Ako ti je palac na nozi kraći od prsta do njega, ostat ćeš udovica; Ako vežeš kratkim koncem, udat ćeš se blizu svoje kuće* itd.

Neki načini proricanja, u spomenutoj zbirci, po uzoru na praznovjerja odraslih nastoje poprimiti "težinu" jakih praznovjerja, primjerice *Velika gatalica*, gdje *vračara* ne dopušta *klijentu* da zaviri u njezine papire.

Između ispitanica koje su tijekom intervjuja izjavile kako su u vrijeme odrastanja prakticirale barem jednu praznovjericu, neke su ispričale da su sudjelovale u igrovnim obredima prizivanja duhova (njih 9%). Evo nekih opisa:

To mi je bio najveći gušt. Potrebna je knjiga pisca koji je umro, jedan običan ključ i gumica za kosu. Gumica se omota oko glavice ključa, vrat ključa se umetne u sredinu knjige, a ostatak gumice se prebaci preko knjige. Svaki sudionik (najmanje dvoje) kažiprstom pridržava ključ na kojem visi knjiga. Dozove se duh i postavljaju mu se pitanja, a on odgovara: Da ili Ne. Ako se knjiga okreće u smjeru kazaljke na satu, odgovor je: Da. Ako se okreće u suprotnom smjeru, odgovor je: Ne. Postavljali smo i "probna pitanja" na koja smo znale odgovor – i duh ih je znao. Nakon seanse zamolile smo duha da ode i ako je otišao nakon postavljanja pitanja, knjiga bi mirovala.

(D. N. rođena 1960., Osijek)

9 Osijek, Slavonski Brod, Vukovar, Našice, Vinkovci, Županja, Orahovica, Požega, Đakovo, Donji Miholjac, Belišće, Ilok, Valpovo, Virovitica, Beli Manastir.

Koristile smo svijeću, čašu, papir na kojemu su bila u krug napisana sva slova abecede. Na ekskurziji smo prizivali M. Krležu. Sjeli smo u krug, uhvatili se za ruke, u sredini je bila čaša naopačke. Mi postavljamo pitanja, a čaša se sama kreće po slovima i daje nam odgovor.

(B. L. rođena 1971., Vinkovci)

Toporkov (1998) opisuje vrlo slične aktivnosti prizivanja duhova kod ruskih školaraca. Prakticiranje praznovjerja prema iskazu svih generacija započinje u petom razredu osnovne škole, na vrhuncu je u sedmom i osmom razredu, a traje u prvom i drugom srednje. Neke djevojke *pribor* zadržavaju i kasnije. Kada studentice Učiteljskog fakulteta pitam jesu li imale kihalice¹⁰, u svakoj generaciji netko ih izvuče iz džepa.

Kao što je već rečeno, sustav praznovjerja, osim praznovjerja kao vjerovanja, obuhvaća i ponašanja, tj. prakticiranje praznovjernih aktivnost. Mislim kako je potrebno napraviti novu skalu za procjenu izraženosti praznovjernih vjerovanja kod adolescenata, koja bi bila konstruirana na osnovu onih praznovjernih aktivnosti koje se prakticiraju u njihovoj supkulturi.

Istraživanja uglavnom govore kako su žene u prosjeku praznovjernije od muškaraca. (Preece, Baxster, 2000) (Istina, postoje prigovori na korištene instrumente.) Postoje i istraživanja u kojima te razlike nisu potvrđene (Matešić, Raboteg-Šarić, Opačić i Zajc, 1989). No, kada je riječ o praznovjericama za rasonodu i o njihovu prakticiranju, žene i djevojčice *čuvaju, njeguju i prenose* tu baštinu, kako kod nas tako, tako i u drugim sredinama. Vjeruju li one u to?

Sutton-Smith (1972) opisujući tradicionalne igre djece Novog Zelanda, u skupini igara koje naziva *neformalne igre* razmatra igrovne aktivnosti koje provode novozelandske djevojčice. One, primjerice, otkidanjem latica s cvijeća pokušavaju saznati hoće li im muž biti kovač, krojač, vojnik, mornar, bogataš, siromah, prosjak ili lopov, hoće li na vjenčanju biti odjevene u svilu, saten, pamuk, prnje itd. Nadalje, kaže Sutton-Smith, postoje i razne varijante biranja ceduljica za proricanje sudbine.

Ruski školarci svih dobi smišljaju gatanja o svemu što ih zanima (Vainshtein, 2008; Golovina i Lyr'e, 1998). Autori govore o pretkazivanju budućnosti na osnovi kihanja ili štucanja koji dobivaju značenje ovisno o satu ili danu u tjednu. (*Ako primjerice kihneš od 18 do 19 sati – posvađat ćeš se s njim; Ako štucáš ponedjeljkom – očekuje te nesreća.*) Ovaj se *kalendarski simbolizam* proteže i dalje, pa ako svoju ljubav upoznaš u ponedjeljak – to nije dobro.

Među ruskim školarcima kruže posebni *priručnici za gatanje*. Prostor bilježnice najčešće je podijeljen na dva dijela: prvi koji sadrži listu pitanja i simbola za "klijente" i drugi, tajni, rezerviran samo za vračaru. Mlađe djevojčice vole praviti listu

¹⁰ Priručnik za pretkazivanje budućnosti, najčešće o ljubavi, na osnovi vremena (sata) kada se kihnuo.

pitanja o budućoj mladenki/mladoženji: *Gdje ćeš susresti svoju ljubav?, Gdje ćete živjeti?, Koliko djece ćete imati?, Koju marku automobila ćete imati?* itd. Neki od odgovora namijenjeni su čistoj zabavi: *Svoju ćeš ljubav susresti na smetlištu.* Više je načina gatanja u kojima brojevi ili slova imaju različita značenja. Pišu se vertikalne crtice u nekoliko redova, a zatim se po četiri prekrize. Broj crtica koji je preostao zapisuje se (odgovara crticama kod nas). Tako se dobivaju kombinacije brojeva, primjerice 11-12, a zatim se u priručniku potraži značenje određene kombinacije.

Istražujući supkulturu djece i mladih u suradnji s Poljakinjom Edytom Zierkiewicz, uspoređivala sam igre proricanja koje egzistiraju u supkulturi djevojčica/djevojaka u Poljskoj i Hrvatskoj. Rezultate toga istraživanja objavile smo pod naslovom *Fortune-telling Games Played by Croatian and Polish Girls* koje se nalazi u zborniku (knjizi) *Understanding Sex and Gender* (Kuczynska i Dzikowska, 2006).

Za osam načina pretkazivanja u Poljske pronašli smo "blizance" u Hrvatskoj (Duran i Zierkiewicz, 2006). Navedene igre u objema zemljama djevojčicama daju odgovore na sljedeća pitanja: tko je taj koji te voli, kolika je ljubav tvog odabranika izražena u postotcima, koliko si lijepa (izraženo u postotcima), tko će ti biti muž, koja će biti njegova i tvoja profesija, u kojoj ćete zemlji živjeti (poljska verzija), koji ćete automobil voziti (hrvatska verzija). Uz navođenje inicijala više dječaka i djevojčica ustanovljuje se: tko će koga poljubiti, tko koga vara, tko koga voli, tko se komu sviđa, a tko komu divi. U Poljskoj, kao i Hrvatskoj i Rusiji, djevojčice/djevojke se služe kihalicama, zjevalicama, štucalicama.

Praznovjerice kojima je potreban pisani oblik čuvaju se na papirićima ili u posebnim bilježnicama – pjesmaricama, koje sam sklona nazvati *djevojačkim rukopisnim knjigama*, jer u njima osim pjesama, kao što je rečeno, postoje i različiti drugi žanrovi.

"Sadržaji proricanja, pretkazivanja i gatanja često su dijelom takozvanih *Bilježnica o ljubavi*. Ti su rukopisi također poznati i kao *Albumi* i *Pjesmarice*. Tipična pjesmarica 80-ih okuplja različite žanrove: u njoj se mogu naći tekstovi popularnih pjesama; sentimentalne pjesme i balade; aforizmi i didaktički napisi; melodramatične kratke priče; želje prijatelja; "pravila ljubavi"; "školska kronika"; različite igre pretkazivanja budućnosti, erotske priče; upitnici i šale. Pjesmarica je ilustrirana djevojačkim crtežima, kao i izrescima iz časopisa i razglednica; u njoj se često piše različitim bojama" (Vainstein, 2008).

U okviru projekta *Tradicija spontane kulture djece i mladih* identificirala sam takve pjesmarice i u Hrvatskoj, te sam ih na temelju prikupljene građe pratila od 1960. do 2007. godine. Pjesmarice u Hrvatskoj okupljaju slične žanrove kao i pjesmarice ruskih djevojčica/djevojaka, a s pojavom *blog-revolucije* jedan dio mladih napušta bilježnice, mijenja medij i seli te šarene sadržaje na blogove. Blogovi mlađih adolescentkinja neodoljivo podsjećaju na pjesmarice njihovih majki. Tako, na primjer, u bilježnicama nalazimo upute kako izračunati, na osnovi imena i prezimena, koliko posto se vole mladić i djevojka, a na blogu možemo naći program

koji će to učiniti za nas. I u bilježnicama i na blogovima nalazimo kihalice, abecede ljubavi te ostale praznovjerice za rasonodu.

U prikupljenim *pjesmaricama* (djevojačkim rukopisnim knjigama), kao i u blogovima nalazimo i takozvane *Zakone ljubavi*, *Zakone mladih*, *Pravila ljubavi* u kojima postoje praznovjerni elementi, recimo: *Gleda li mladić djevojku duže od tri minute, ljubomorani je; Ako mladić djevojku pozdravlja lijevom rukom, beskrajno ju ljubi*. Pravila su oblikovana kroz mnoge didaktičke aforizme. Opisali su ih i ruski autori. Olga Vainstein (2008) kaže: “Taj se žanr pojavio u bilježnicama u kasnim pedesetima i vrlo je popularan sve do danas. Pravila postavljaju romantičan kod ljubavi i časti, i imaju ulogu priručnika za početnike. Dovoljno je dati nekoliko primjera: *Nikada ne otimaj djevojci dečka. Ne ljubi ljepotice, one se mijenjaju*. Norme dječacima definiraju strategiju “pametnog” flerta (*Ako si se zaljubio u djevojku, a ona to ne primjećuje, češće joj šalji poglede. Na prvi spoj ne kasni, djevojke to ne vole*.) Preporučuje se asertivna strategija, direktni pogledi i oprostajni poljupci.”

Borisov (1977) kaže da zakoni ljubavi vjerojatno potiču iz srednjovjekovne Francuske, kada je A. Capellan napisao traktat *O ljubavi*, koji sadrži 31 pravilo o ljubavi. Ta pravila udvornog ponašanja proširila su se na statusno niže slojeve društva i tako postala dio djevojačke supkulture. U nas ih nalazimo u svim ispitanim generacijama u rukopisnom obliku, a sada se nalaze i na blogovima koje pišu mladi.

Zanimljiv sadržaj rukopisnih bilježnica i blogova su balade i melodramatične kratke priče koje se od 60-ih godina prošlog stoljeća do današnjih dana, uz reinterpretacije, prenose s *koljena na koljeno* mlađih adolescentica. U tijeku je analiza sadržaja ovog materijala, koji neizravno govori i o razumijevanju ljubavi u ovoj dobi, a nadam se da će doprinijeti i razumijevanju *Tradicije spontane kulture djece i mladih*.

ZAKLJUČAK

Tijekom srednjeg djetinjstva i rane adolescencije u različitim generacijama postoje tvorevine kolektivnog stvaralaštva u kojima su djeca i mladi stvaratelji, posrednici i prenositelji. Pregled istraživanja ovih tvorevina upućuje na trajnost, prilagođavanje vremenu, te na vrlo slična kulturna očitovanja u različitom vremenu i prostoru. Za razumijevanje individualnog psihičkog razvoja važna je uloga kulture i kulturnih tvorevina, a za razumijevanje odrastanja vrijedno je razmotriti stvaralaštvo u spontanjoj kulturi djece i mladih. U ovom radu razmatramo ga u teorijskim okvirima Lava Vigotskog.

LITERATURA

- Beck, R.C. (2003). *Motivacija – teorija i načela*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Belousov, A.F. (1988). *Russkii shkolnyi fol'klor. Ot "vyzyvanii" Pikovoj damy do semeinyh rasskazov*. Moskva: Ladimir.

- Bolton, H.C. (1969). *The Counting-Out Rhymes of Children: Their Antiquity, Origin, and Wide Distribution, A Study in Folk-Lore*. Detroit: Singing Tree Press. (reprint of a work originally published in 1888).
- Borisov, S.B. (1977). *Subkultura devičestva: rosijskaja provincija 70-90-ih g. XX v.* Avto-referat. URL: <http://www.ruthenia.ru/folklore/borisov8.htm>
- Bronner, S.J. (1988). *American Children's Folklore*. Arkansas: August House / Little Rock.
- Bulat, H. (2005). *Induciranje praznovjerja u laboratoriju*. Diplomski rad. Odsjek za psihologiju. Filozofski fakultet. Sveučilište u Zagrebu.
- Drever, J. (1976). *A Dictionary of Psychology*. Harmondsworth, Middlesex. Penguin Books.
- Duran, M., Plut, D., Mitrović, M. (1988). *Simbolička igra i stvaralaštvo*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Duran, M. (2001). *Dijete i igra*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Duran, M. (2003). *Tradicija spontane kulture djece i mladih: Spomenar i dnevnik*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Duran, M. (2004). Spomenar – tradicijski žanr spontane kulture djece i mladih. *Društvena istraživanja*, 3, 529-554.
- Duran, M. (2009). *Tradicija spontane kulture djece i mladih: Praznovjerice za razonodu*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Duran, M., Zierkiewicz, E. (2006). Fortune-telling Games Played by Croatian and Polish Girls. U A. Kuczynska, E.K. Dzikowska (ur.), *Understanding Sex and Gender*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe.
- Frazer, G. (1937). *Zlatna grana*. Beograd: BIGZ.
- Golovina, V.V. Lyr'e, M. L. (1998). Devičii al'bom XX veka. U: A.F. Belousov (ur.), *Russkii shkolnyi fol'klor. Ot "vyzyvanii" Pikovoj damy do semeinyh rasskazov*. Moskva: Ladimir.
- Hiller, H. (1989). *Sve o praznovjerju*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske.
- Ivić, I. (2005). Psihologija stvaralaštva kod dece: nekad i sad. Predgovor. U: L.S. Vigotsky, *Dečja mašta i stvaralaštvo*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Ivić, I. (1989). *Lev. S. Vygotsky, Perspectives*. UNESCO, vol. XIX, No. 3.
- Jahoda, G. (1974). *The Psychology of Superstition*. New York: Jason Aronson.
- Kon, I. S. (1988). *Rebenok i občestvo*. Moskva: Nauka.
- Kravcov, I.I., Lazutin, S.G. (1983). *Ruskoe ustnoe narodnoe tvorčestvo*. Moskva: Višaja Škola.
- Kuczynska, A., Dzikowska, E. K. (2006). *Understanding Sex and Gender*. Wrocław: Oficyna Wydawnicza ATUT Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe.
- Lugomer, G. (1980). *Izraženosť praznovjernosti kod školske djece u funkciji dobi i spola*. Magistarski rad. Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Lugomer, G. (1983). Izraženosť praznovjernosti kod školske djece u funkciji dobi. *Primijenjena psihologija 1-4*, 105-111
- Matešić, D., Raboteg-Šarić, Z., Opačić, G., Zajc, M. (1989). Konstrukcija i rezultati primjene skale za procjenu praznovjerja na uzorku adolescenata. *Primijenjena psihologija*, 10, 145-149.

- McNeil, W.K. (1988). Introduction. U: S.J Bronner (ur.), *American Children's Folklore*, 11-25. Little Rock, Arkansas: August House.
- Neklyudov, S.Y. (2007). *Folklor i postfolklor: struktura, tipologija, semiotika*. <http://www.ruthenia.ru/folklore/Mast4.html>.
- Newell, W.W.(1963). *Games and Songs of American Children*. New York: Dover Publications, Inc. (reissue of work originally published in 1883)
- Opie, I., Opie, P. (1977). *The Lore and Language in Schoolchildren*. Oxford: Oxford Univ. Press.
- Opie, I., Opie, P. (1969). *Children's Games in Street and Playground*. Oxford: Oxford Univ. Press.
- Osorina, M.V. (1983). Sovremenij detskij folklor kak predmet meždisciplinarnih issledovanij. *Sovetskaja etnografija*, 3, 34-45
- Petz, B. (1992). *Psihologijski rječnik*. Zagreb: Prosvjeta.
- Petz, B. (2001). *Uvod u psihologiju*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Preece, P.F.W., Baxter, J.H. (2000). *Scepticism and Gullibility: The Superstitious and Pseudo-Scientific Beliefs of Secondary School Students*. *International Journal of Science Education*, 22, 1147, 10p, <http://search.epnet.com>
- Sutton-Smith, B. (1972). *The Folkgames of Children*. Austin and London: University of Texas Press.
- Toporkov, A.L. (1998). Pikovaja dama v detskom fol'kloru. U: A.F. Belousov, (ur.), *Russkii shkolnyi fol'klor. Ot "vyzyvanii" Pikovoj damy do semeinyh rasskazov*. Moskva: Ladinimir.
- Vainshtein, O. (2008). Contemporary notebooks of love: girls' subculture in Russia. <http://www.ruthenia.ru/folklore/veinstein2.htm>
- Vigotsky, L.S. (1975). *Psihologija umetnosti*. Beograd: Nolit.
- Vigotsky, L.S. (1996a). *Problemi razvoja psihe*. Sabrana dela; t. 3. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Vigotsky, L. S. (1996b). *Mašta i stvaralaštvo preadolescenta*. Sabrana dela, tom IV. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Vigotsky, L.S. (2005). *Dečja mašta i stvaralaštvo*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Vinogradov, G.S. (1925a). *Detskij folklor i byt*. Irkutsk: Narodna pedagogika.
- Vinogradov, G.S. (1925b). *Detskaja satiričeskaja lirika*. Irkutsk, Sibirskaja živaja starina III – IV, 65-106.
- Vinogradov, G.S. (1926). *Detskie tainie jezik*. Irkutsk, Sibirskaja živaja starina II (VI) 89-112.

CREATIVITY IN THE SPONTANEOUS CULTURE OF CHILDREN AND YOUTH

Abstract

In the *tradition of spontaneous culture of children and youth* there are various genres of collective creativity which are created, altered, engaged in and passed on from generation to generation during middle childhood and early adolescence: games, jokes, stories, songs, autograph books, codes of behavior, secret languages, fortune telling, magic, secret erotic folklore, dares, diaries, scrapbooks, etc. These modes of creativity satisfy some developmental needs and are reflected in many generations according to the principles that apply to creations belonging to folk culture (anonymity, various variants, innovation, reinterpretation, transformation, etc.). The *tenacity* of these subculture creations is apparent not only in their duration but also in their adaptability to the spirit of the times. Creations of children's and youth subcultures require an interdisciplinary approach, as well as the interest of developmental psychologists. The theory of Lev S. Vygotsky was applied in the analysis, as a broader theoretical framework of developmental psychology. Based on my numerous previous investigations, this paper examines certain creations from the *tradition of spontaneous culture of children and youth*, with a particular emphasis on fun superstitions that can be viewed in relation to similar phenomena outside Croatia.

Key words: spontaneous culture, creativity, subculture creations

Primljeno: 23. 02. 2009.